

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-1-77-44>

УДК 343.982.43

Воробйова Н.В., Валуйев В.Л.

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

РОЗПОВСЮДЖЕНІ ПОМИЛКИ ПІДГОТОВКИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ПІД ЧАС ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ В МВС УКРАЇНИ

Анотація. Ефективність боротьби зі злочинністю, що здійснюється правоохоронними органами, залежить від рівня проведення судових експертиз і, зокрема, судово-почеркознавчої експертизи, одне із завдань якої – підвищення наукової обґрунтованості експертних висновків як одного з видів доказів. Експертна діяльність потребує не тільки відповідної науково-методичної розробленості, навичку і кваліфікації експерта, але і дотримання правил оформлення матеріалів, що надаються на експертне дослідження [1]. Для підвищення ефективності судово-почеркознавчої експертизи, необхідно приділити більше уваги для такого важливого питання, як підготовка матеріалів для її проведення. Від правильного оформлення матеріалів, що надходять на експертизу, залежить результативність дослідження речових доказів, обґрунтування висновків експерта, скорочення термінів знаходження матеріалів експертиз в експертних установах.

Ключові слова: підготовка матеріалів, клопотання експерта, терміни, почеркознавча експертиза, зразки почерку.

Vorobyova Natalia, Valuev Vyacheslav

Kharkov Scientific-Research Expert-Criminalistic Center
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

COMMON MISTAKES OF PREPARATION AND REGISTRATION OF MATERIALS DURING THE APPOINTMENT OF FORENSIC EXPERTISE IN THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Summary. The effectiveness of the fight against crime, which is carried out by law enforcement agencies, largely depends on the level of forensic examination. Expert activity requires not only appropriate scientific and methodological elaboration, experience and qualifications of an expert, but also compliance with the rules for the design of materials for expert research. To increase the effectiveness of forensic handwriting examination on the study of material evidence, you need to pay more attention to such an important issue as the preparation of materials for its conduct. The effectiveness of the examination of material evidence, the validity of the expert's conclusions, and the reduction in the time spent on finding materials from the expert institution depend on the correct design of the materials that come for examination. As the experience of expert practice shows, there are often cases when the materials are prepared in violation of the established methodological requirements, the experts are obliged to send the body that appointed the examination, a petition, which complicates the research, extends the terms of the examination, and in some cases, renders it impossible to resolve tasks. Often, the expert's stated requests are either not fully implemented or not implemented. In such cases, the examination becomes impossible and the experts are forced to return the examination materials to the appointing authority without execution. This delays the timing of pre-trial investigation and trial. In this article, a generalization will be made that will demonstrate that materials designed in violation of the requirements continue to be received for forensic examinations, which leads to additional inquiries, which in turn delays the time of preliminary investigation and trial, increases the amount of expert work. Generalization of expert practice will be conducted and an analysis of the shortcomings allowed during the appointment of examinations will allow to identify the most common shortcomings and to work out recommendations aimed at their elimination. These recommendations can be summarized as follows: constantly contact and carry out methodical work in the form of lectures and seminars with the judicial investigative bodies; to inform about opportunities in the field of forensic examination and to explain the rules of design and preparation of materials in the appointment of forensic examination.

Keywords: preparation of material, application, deadlines, handwriting examination, handwriting samples.

Постановка проблеми. Як свідчить досвід експертної практики, нерідкі випадки, коли матеріали підготовлені з порушенням встановлених методичних вимог, експерти вимушені направляти органу, що призначив експертизу, клопотання, що ускладнює проведення досліджень, подовжує терміни виконання експертизи, а у ряді випадків, робить його неможливим для вирішення експертних завдань. Нерідко заявлені клопотання експерта або виконуються у не повному обсязі, або не виконуються. У таких випадках виконання експертизи стає неможливим і експерти вимушені повертати матеріали експертизи органу, що її призначив, без виконання. Зазначене затягує терміни досудового розслідування і судового розгляду справ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дана проблематика висвітлювалась у роботах таких авторів, як Меленевська З.С., Свобода Є.Ю., Шаботенко А.І. та інших. Наприклад, в навчально-методичному посібнику «Судово-почеркознавча експертиза» авторами в недостатньому обсязі висвітлена інформація, щодо розповсюджених помилок підготовки та оформлення матеріалів під час призначення судово-почеркознавчих експертиз. Так як проблему подолання на сьогодні глибоко і всебічно не проаналізовано, потрібний більш детальний розгляд даного питання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На виконання судово-почеркознавчої експертизи продовжують надходи-

ти матеріали, оформлені з порушенням вимог, що до них пред'являються, що призводить до клопотань, а це у першу чергу затягує терміни попереднього дослідження і судового розгляду, збільшує об'єм роботи почеркознавця.

Мета статті. Висловити рекомендації щодо правильного оформлення матеріалів під час призначення почеркознавчих експертиз, але також і сформулювати деякі пропозиції щодо покращення організації методичної роботи з органами суду, прокуратури і поліції у цілях підвищення якості оформлення і підготовки матеріалів під час призначення судово-почеркознавчої експертизи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з вищевикладеним проведемо узагальнення експертної практики за 11 місяців 2019 року у секторі почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Харківського НДЕКЦ МВС. Усього надійшло на проведення почеркознавчих експертиз 234 матеріали, за результатами проведення яких складено 81 повідомлення про неможливість проведення судової експертизи, 4 – залишено без виконання за вимогою ініціатора. Зазначені показники свідчать про те, що значне число матеріалів, що направляються на експертизу, оформлюються не належним чином. Аналіз експертної практики свідчать про те, що кількість матеріалів, що повертається без проведення експертних досліджень за причиною незадоволення клопотань.

Як показує аналіз експертної практики, необхідно розмежувати випадки:

– коли особа, що призначає експертизу, не дотримується необхідних вимог, що пред'являються до оформлення і підготовки матеріалів при призначенні судово-почеркознавчих експертиз;

– коли особа, що призначає експертизу, не може оформити матеріали належним чином внаслідок відсутності у нього спеціальних пізнань у галузі судово-почеркознавчої експертизи: під час дослідження складних почеркових об'єктів (текстів, підписів, виконаних незвичайних умов, зміненим почерком), при наявності значної варіаційності ознак в зразках почерку і т.д.; під час підготовки матеріалів для виконання багато об'єктних експертиз (з великою кількістю досліджуваних об'єктів і передбачуваних виконавців) [2, с. 5].

У зазначених випадках необхідно вдатися до допомоги фахівця почеркознавця. Якщо перелічені вище причини, пов'язані з відсутністю у слідчих і судових працівників, спеціальних пізнань під час призначення складних і багато об'єктних експертиз можна вважати поважними, то у інших випадках підготовка і оформлення матеріалів вважається невиправдано незадовільними.

Правила підготовки і оформлення матеріалів, що надаються на експертизу викладені у Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженій наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 [3]; у посібнику «Судово-почеркознавча експертиза» [4].

Інструкції і рекомендації в подальшому стали для судових експертів головним посібником при здійсненні професійної діяльності.

У відповідності до ст. 69 КПК України і ст. 72 ЦПК України, експерт має право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи. Згідно Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, термін клопотання 45 днів, при відсутності 30 днів. У разі невиконання заявленого експертом клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних з проведенням експертизи, експерт повертає матеріали без виконання або не вирішує окреме запитання, стосовно якого не задоволено заявлене ним клопотання. На практиці буває, що деякі експертизи знаходяться більш тривалий час у експертній установі, якщо ініціатор подовжує термін клопотання ще на 30 днів. З цього випливає, що матеріали знаходяться у експертній установі два місяці, а то і більше двох місяців. При отриманні клопотання від експертної установи орган, що призначив експертизу, повинен на нього більш оперативно реагувати (своєчасно запитувати додаткові матеріали, викликати зацікавлених осіб і т.п.) і контролювати його виконання.

У результаті вивчення експертних матеріалів з'ясувалось, що найбільш часто заявляються клопотання про надання додаткових матеріалів і про уточнення деяких запитань, пов'язаних з виконанням експертизи, по цивільним справам.

Вивченням матеріалів, повернутих без виконання, по яким запитувались додаткові матеріали, дозволило встановити наступні причини заявлення клопотань:

1. Недоліки при винесенні постанов (рішень, ухвал) про призначення судово-почеркознавчої експертизи:

1. Неясність завдань експерту: неточне формулювання питань, що підлягають вирішенню; неточне зазначення об'єкта досліджень, реквізитів, документів, фамілій, імен ймовірних виконавців почеркових об'єктів [2, с. 8].

Для прикладу візьмемо таке запитання, сформульоване в одній з експертиз «Ким виконаний підпис у наданій на експертизу накладній №100 від 20.01.2010?», у зазначеному запитанні неясний ряд моментів: по перше, не зазначена особа, від імені якої виконаний підпис; по друге, не зазначено у відношенні яких ймовірних виконавців має проводитись почеркознавче дослідження; по третє, не зазначено місце розташування підпису – у якому рядку або після якого слова.

2. Відсутність відомостей про порівняльний матеріал, що надається на дослідження: не перелічується документи зі зразками почерку і підписів ймовірних виконавців.

Експерт не має права самостійно вирішувати, які документи можуть бути використані у якості зразків почерку, підпису тієї чи іншої особи із числа наданих на дослідження.

3. Відсутність мотивів призначення повторної експертизи.

У ст. 113 ЦПК України зазначено, «якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, судом може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (експертам)» [5]. У зв'язку

з вищевикладеним у постанові або ухвалі суду має бути зазначено: на яких підставах призначається повторна експертиза, які питання викликають сумніви, які висновки попередніх експертиз. Відсутність мотивів призначення повторної експертизи робить її проведення безпідставним.

II. Недоліки підготовки матеріалів при призначенні судово-почеркознавчих експертиз:

1. Відсутність матеріалів, необхідних для проведення досліджень: відсутність у наданих на експертизу матеріалах досліджуваного документа або всіх матеріалів (надається одна постановка або ухвала суду); надання фотокопії або технічного зображення досліджуваних документів або зразків; відсутність матеріалів первинних експертиз у випадку призначення повторної експертизи.

2. Відсутність або недостатня кількість порівняльного матеріалу: відсутність або недостатня кількість вільних зразків почерку, підписів; недостовірність вільних зразків почерку, підписів; відсутність вільних зразків почерку, підписів, відповідних досліджуваним об'єктам: за писемністю і мовою документу – зразки повинні бути виконані тією ж мовою та письмовими знаками, що і досліджуваний рукопис; часом виконання – зразки повинні відноситися до того ж періоду часу чи із незначним розривом у часі, як і досліджувані рукописи, які підлягають дослідженню (тобто за часом виконання повинні бути максимально наближеними до досліджуваного документа); матеріалами письма, способом та умовами виконання рукопису – зразки повинні бути виконані однаковою приладом, яким пишуть (наприклад, олівцем, пером, кульковою ручкою) і за можливістю на однаковому папері, повинні бути однакоовими за тем-

пом і типом письма (скорочення, стилізоване письмо тощо) чи виконаними з переміною руки, яка пише (незвичне ліворучне письмо), наслідуванням друкованим шрифтам, у відповідній позі тощо; типом, видом документу та його цільовим призначенням (заява, накладна тощо) – зразки повинні бути однаковими за змістом та призначенням (якщо для дослідження надходять рукописи, виконані у видавничому ордері, то представлені як зразки повинні бути рукописи, виконані в аналогічному документі такого ж змісту тощо); відсутність або недостатність (у тому числі не співставність) експериментальних зразків почерку, підписів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведене узагальнення показало, що для проведення судово-почеркознавчих експертиз продовжують надходити матеріали, оформлені з порушенням вимог, що призводить до додаткових запитів, а це в свою чергу зтягує терміни попереднього розслідування і судового розгляду, збільшує обсяг роботи експерта [5, с. 29].

Проведене узагальнення експертної практики і аналіз недоліків, що допускаються під час призначення експертиз, дозволили виявити найбільш типові недоліки і відпрацювати рекомендації, направлені на їх усунення.

Ці рекомендації можна узагальнити до наступного:

– постійно контактувати і проводити методичну роботу в формі лекцій і семінарських занять з судово-слідчими органами;

– інформувати про можливості в області судово-почеркознавчої експертизи і роз'яснювати правила оформлення і підготовки матеріалів при призначенні судово-почеркознавчої експертизи.

Список літератури:

1. О недостатках оформления и назначения судебных экспертиз. Обобщение практики производства повторных судебных экспертиз: Информационное письмо. Минск : НИИПККиСЭ, 1995. 40 с.
2. О недостатках оформления и подготовки материалов при назначении судебно-почерковедческой экспертизы. Обзор экспертной практики. Москва : ВНИИСЭ, 1979. С. 34.
3. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : затверджено Наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (дата звернення: 11.12.2019).
4. Меленевська З.С., Собода Є.Ю., Шаботенко А.І. Судово-почеркознавча експертиза : Навч.-метод. посіб. За заг. ред. І.П. Красюка. Укр. Центр духовн. культури. Київ, 2007. 280 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 11.12.2019).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.12.2019).

References:

1. O nedostatках oformlenija i naznachenija sudebnyh jekspertiz. Obobshhenie praktiki proizvodstva povtornyh sudebnyh jekspertiz: Informacionnoe pis'mo [On the shortcomings of the design and appointment of forensic examinations. Summarizing the practice of conducting repeated forensic examinations: Information letter]. Minsk: NIIPKKiSJe, 1995. 40 p. (in Russian)
2. O nedostatках oformlenija i podgotovki materialov pri naznachenii sudebno-pocherkovedcheskoj jekspertizy. Obzor jekspertnoj praktiki [On the shortcomings of the design and preparation of materials for the appointment of forensic handwriting examination. Review of expert practice]. Moscow: VNIISE, 1979. 34 p. (in Russian)
3. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (July 17, 2017). Instrukcija z organizacii provedennja ta oformlennja jekspertnih provadzen' u pidrozdilakh jekspertnoi sluzhbi Ministerstva vnutrishnih sprav Ukraini № 591 [Instructions for organizing and arranging the expert services at the expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Kyiv: Verkhovna Rada of Ukraine (Editorial series "The Law of Ukraine"). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (accessed: 11.12.2019).
4. Melenevs'ka, Z.S., Soboda, E.Ju., & Shabotenko, A.I. (2007). Sudovo-pocherkoznavcha jekspertiza: Navch.-metod. posib. [Forensic handwriting expertise: a study method. tool.]. Za zag. red. I.P. Krasjuka. Ukr. Centr duhovn. Kul'turi. Kyiv, 280 p.
5. Civil'nij procesual'nij kodeks Ukraini vid 18 bereznja 2004 roku № 1618-IV / Verkhovna Rada of Ukraine (Editorial series "The Law of Ukraine"). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed: 11.12.2019).
6. Kriminal'nij procesual'nij kodeks Ukraini vid 13 kvitnja 2012 roku № 4651-VI / Verkhovna Rada of Ukraine (Editorial series "The Law of Ukraine"). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed: 11.12.2019).